

MOÓR GYULA A NAPISAJTÓBAN

VARGA Csaba
professor emeritus (PPKE JÁK)

Noha határozottan van történettudományi irodalma annak, hogy miként használható s használandó történelmi forrásként a napisajtó, különösen az eszmetörténetben,¹ az alábbi jegyzetsomag nem ezek bármiféle élő megkísérlése vagy példázata kíván lenni – annál is kevésbé, mert szerzője nem történész, ráadásul egy Moór-kutató eszmetörténeti szerepében sem kíván tetszelegni. Egyszerűen kíváncsi volt arra, hogy tud-e ma már egy digitálisan is hozzáférhető napisajtós adattömeg árnyalni vagy továbbfejleszteni valamely tudósi életpályáról és műről alkotott képet.

Előjáróban kínálkozik módszertani megjegyzésként, hogy számomra (aminthogy remélhetően az emberi gondolkodás *historiographiája* számára is) a megértés nem egyszerűen konceptuális klasszifikáció – egy már létező sémához annak lehetséges variációjaként történő illesztés –, hanem valóságos hermeneutika: kifejeződés, mögötte kifejezendő gondolat, amögött egy ember gondolkodása, ez mögött pedig a személyiségi jegyekről a környezeti adottságokig mindazon körülmények, amelyek e gondolkodást formálják, hogy végül mindezek mögötteseként elérjünk a korhoz, a korban a kérdéses gondolkodó helyéhez, s legvégül mindezeknek a végén azon kultúrához és civilizációs körhöz, amelynek mindez egykor a része volt. Ahhoz,

¹ Csupán a példa kedvéért ld. Tim LACY: Newspapers as Sources for Intellectual Historians, Or, Jack Hafer doesn't Understand How Historians Work. 2010. <http://s-usih.org/2010/08/newspapers-as-sources-for-intellectual.html>. Edward CAUDILL: *Darwinism in the Press. The Evolution of an Idea*. Hillsdale, New Jersey, L. Erlbaum Associates, 1989. szerint "Newspapers and magazines are critical sources in the historian's assessment of an idea's impact on society because the press disseminates ideas to society." A Primary vs. Secondary Sources. *American University Library*. <http://subjectguides.library.american.edu/c.php?g=175045&p=1155766> írása pedig arra figyelmeztet, hogy "Most articles in newspapers are secondary, but reporters may be considered as witnesses to an event." A legvilágosabban Jean-François SOULET: *L'histoire immédiate. Historiographie, sources et méthodes*. Paris, Armand Colin, 2009. fogalmaz, mikor nyersadat-szolgáltató és kritikai visszhang szerepében elemzi a sajtót, melyben az utóbbi az előbbit egyszerre reflektálja és konstruálja. Annak része tehát, amelyről elmondható, hogy „A való történelem rendezetlen és kimeríthetetlen tárház.” — és ez az, amiben és amiből „A történész [...] egyfajta »fikciót« teremt.” Lucian BOIA: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Kolozsvár, Kriterion, 1999. 5.

hogy konceptuálisan merőben klasszifikáljunk, talán elégségesek a kézikönyvek s a monografikus feldolgozások. Ahhoz viszont, hogy igazi megértéshez – átéléshez, az újramegélésnek legalább bármily halovány érzetéhez – elérkezzünk, a mindennapok teljességének kortársi leképezése vagy utókori újraálmodása szükséges; az előbbihez hiteles – ha nem is kizárólagos – forrásként járulhat egyebek közt a sajtó, az utóbbihoz pedig nem ritkán például egy-egy szépirodalmi alkotás.

Ahhoz, hogy Moór, a nem is oly régmúlt jogbölcész gondolkodója² gondolatvilágával megbarátkozzam s közelebb kerüljek a számomra talán egész lényével, mentalitásával még tényleges tudományos teljesítményénél is többet mondó személyiségéhez, minden olvasáson túl – akkoriban még a szakmában ritkásan megmaradt egykori tanítványok sem mertek mások előtt reá emlékezni, még bizalmas közelségben sem³ – rengeteget jelentett oldalági nőrokona, pontosabban unokahúga megismerése, egykori könyvtára maradványának⁴ átlapozgatása, rengeteg kéziratos feljegyzéséből s levelezése megmaradt darabjaiból kítűnően mindhalálig tartó stúdiumai végtelen komolyságának a kezembe és birtokomba került tanúsága.⁵ Ehhez járult ezen oldalági családtól utóbb, a Magyar Örökség általam kiharcolt elismerése⁶ után juttatott számos fénykép, mely végre vizualizálhatóvá is tette alakját.

² Bővebben ld. SZABADFALVI József: *Moór Gyula. Egy XX. századi magyar jogfilozófus pályaképe*. Budapest, Osiris–Századvég, 1994. és SZABADFALVI József (szerk.): *Moór Gyula*. Budapest, Új Mandátum, 2001.

³ Az első, aki egyáltalán említést mert tenni nekem ilyesmiről, egykori tanársegédje, Solt [Scholz] Kornél volt. Pontosan ezért kérethetett fel elsőként általam (először elfogadván, majd az évtizedek óta megszenvedetten rákényszerült óvatosságtól sugalltan mégis visszakozván) az anyagában közvetve s közvetlenül egyaránt általam segített – s a másik oldalról persze állambiztonsági kockázati ügyként kezelt – kiállítás megnyitó emlékezésre, melynek nyitófüzete az akkoriban tényleg politikai robbanótöltettel felérő – mert akkor is aktuális parlamenti beszédét *fac simile* leközölő – kis többszörözött kiadvány, SZAJER József–TÖTH Ádám (szerk.): *Moór Gyula. 1888–1988*. Budapest, ELTE Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium, 1988. volt. Nos, ehhez képest jónéhány évvel később, immár az általam vezetett ELTE ÁJK TEMPUS-kapcsolatban (0426/1990–1993), 1993 táján avatott sűgva bizalmába Nagy Tibor pénzügyjogász professzor, elárulva, hogy Moór még a tanára, és nagyszerű előadó s gondolkodó volt.

⁴ Moór Gyula halálát követően a hagyaték számbavételét húga, Moór Jolán tanárnő (1890–1962) végezte. Ady Endre levelezésének kiadásából kiderül, hogy a Somló Bódognak Érmindszentről 1903. november 21-én, 29-én és december 18-án küldött három levele e hűg szorgoskodásának köszönhetően kerülhetett már akkor közgyűjteménybe. Dékány István pedig – a társadalomelmélet egyetemi tanára (1886–1965) – néki említi 1950. február 19-én kelt kondoleáló levelében a könyvtárhagyaték kapcsán, hogy „ha csak egy mód van az elhelyezésre, ne adja most el. Csak külföldi szakembereknek érték az ma, és nagy érték! – de nem lehet kivárni. Az én 6000 kötetes könyvtárom is ma meddő érték.” E gazdag gyűjtemény végső soron szerencsés sorsát illetően ld. JÓNÁS Károly: *A Moór–Somló-hagyaték*. In: JÓNÁS Károly – VEREDY Katalin: *Az Országgyűlési Könyvtár története. 1870–1995*. Budapest, [Magyar Országgyűlés], 1995. <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/pdf-konyv/konyv05.pdf>, 5.39. pont.

⁵ Vö. VARGA Csaba (szerk.): *Aus dem Nachlaß von Julius MOÓR*. Budapest, ELTE “Comparative Legal Cultures” Project, 1995. <http://drscabavarga.wordpress.com/2011/01/02/aus-dem-nachlass-von-julius-moor-hrsg-csaba-varga-1995/>, Függelék, 149–156.

⁶ Vö. VARGA Csaba: *Moór Gyula emberközpontú jogfilozófiája és jogi ethosza MAGYAR ÖRÖKSÉG*. In: POPRÁDY Géza (szerk.): *Laudációk könyve*. II. kötet. (2001–2005.) Budapest, Magyar Örökség és Európa Egyesület 2009. 276–279.

Mégis, rengeteget jelentett lépései és gondolkodásmódja utángondolásához annak hírlapokból felidézhetővé lett tudása, hogy lelkész apja milyen, úgyszólván reménytelen küzdelmet folytatott egy erdélyi szász világban saját magyar evangelicitásának elismertetéséért; hogy milyen sokoldalú felelősséget kellett vállalnia a jogfilozófus fiúnak, mikor immár közszereplőként, nem ritkán az ifjúság bálványaként, úgyszólván szózat-szerű hatás biztos tudatában kellett meglehetősen gyakorisággal a kor legégetőbb kérdéseiben megszólalnia; hogy természetes humanizmusának s konzervatív progresszivitásának – röviden: keresztény gyökereinek, magyarságának, és legmélyebb intellektuális és lelkiismereti meggyőződésének – nagyszerű értékeit milyen aljasul, eszményeket durva kézzel hatalmi politikába rángatva fordította a háború utáni szisztematikus bolsevik nyomulás a visszájára; és most – hadd iktassak ide egy teljességgel szubjektív vélekedést – háború utáni éveinek mélyebb megértéséhez visz talán közelebb az, hogy közgyűjteményből digitalizálásra került két 1945-re datált portré-fényképe – nem több, mint ötvennyolc éves korában! –, s amit látunk benne, az egy fáradt, betegnek tetsző öregemberé, majd (talán hónapokkal később készületen?) egy bár már konszolidáltabbnak tetsző, de határozottan idős hatású, változatlanul sajnálatraméltó úré.⁷

*

Nos, Moór Gyuláról⁸ már egyetemi éveiből van híradásunk. Az első egy latin pályázat – pályatétele „Cicero *Tusc. Disp.* lib. V. c. fordítása magyarra és Horatius, mint az

⁷ http://www.europphoto.eu.com/heux/?detail=1&sogl=mtiF_____9060 és <http://dka.mnm.hu/?docId=10315&seclD=15845>; mindkettő az europeana.eu-ból elérten. Lehetséges-e vajon, hogy az egyébként egész életében erősen dohányos Moór Gyulának későbbi letális gégerákja akár előzményként már ekkor jelentkezett volna? Vagy valamiféle tünetek a háború idején jelentkezve, csak a valamelyes konszolidációval vált volna lehetővé kellő gyógyszerzése, ami esetleg átmenetileg még segített? Betegségére vonatkozó egyetlen adatom Dékány kondoleáló levele (4. jegyzet), mely szerint ő, aki egyébként négy évvel idősebb, 1949 novemberében látogatta meg kórházban fekvő egykori tanárát s negyed évszázadon át a Társadalomtudományi Társaság körében legközelebbi szakmai társát.

⁸ Mostanában hallhattam Moór Gyula oldalági leszármazottaitól (2015. szeptember 11.), hogy dédapja, Mohr Gottlieb már hazai szereplő, Körmend hegyaljai vendéglős és fogadós lehetett, dédanyja pedig az Ostffyasszonyfán született és Csöngén keresztelt Ajkai Krisztina. Nagypapja, Moor Gottlieb ugyanezt a mesterséget folytatta, feleségével, Leithner Thereziával. Apja, a későbbi lelkész Moór Gyula, keresztlevelének tanúsága szerint 1855. szeptember 2-án ág. hitv. ev. családban szintén Körmenden született, s mint látni fogjuk, majd 1926-ban Brassóban temetik el, anyja pedig Boór Ilona (1860–1924).

Megjegyzendő, hogy Nyugat-Magyarország e táján gyakori családnévről van szó; ld. pl. http://www.the-burgenland-bunch.org/Surnames/surnames_mg-mz.html, ill. <http://docplayer.hu/581539-Moor-csalad-tortenetenek-kutatasa-2000-szeptember.html> és <http://csaladfakonyv.hu/wp-content/uploads/2013/10/Moor-csalad-tortenete-vazlatok.pdf>.

Érdekes adat található anyjának állítólagos szabadkai iskolai kötődéséről s a joghallgató Moór ennek köszönhető ottani kapcsolatáról: HEVESI Mónár József: A költő hazatalált. Olosz József halálának 30. évfordulója. *Nyugati Jelen*, 2007/április. <http://archiv.nyugati jelen.com/2007/aprilis/april.27.pentek/j4.html>.

A már említett Moór Jolánon túl a jogfilozófus további húgai voltak a tanítónő Ilona (1893–1920) s az ikrek, a szintén tanárnő Lenke (1895–1980) és a kertészé lett Piroska (1895–1960); Lenke lesz majd a Párizsban Henri Bergsonnal is tanult edukacionista Gockler Lajos neje, s az ő szintén Lenke lánya a későbbi csöngéi evangélikus lelkész, Fehér Károly felesége.

ősi római erény dicsőítője, fordítás magyarból latinra” – , melynek második pályadíját nyerte el Moór Gyula akkor húszéves kolozsvári joghallgató.⁹ A második pedig államtudományi doktorként királygyűrűs avatását adja hírül – „remekbe készült gyűrűt szokott kitüntetésül ajándékozni a király”, s ezt „dr. Jankovich Géla közoktatásügyi miniszter adta át [...] a király képviselőjében” a kolozsvári egyetemen, katonaruhás fényképet is közölve a kitüntetett doktrorról, ki „most szolgálja egyéves önkéntesi évét Nagyszébenben”.¹⁰

A következő híradás már 1925-ből való, arról, hogy a Magyar Társadalomtudományi Társaság megtartja első ülését Heller Farkas műegyetemi tanár elnöklésével, s egy egész hasáb nyolc hosszú bekezdése részletezi Moór előadását, amit még ugyanezen évben *A szocializmusról* címmel publikál.¹¹ Ismét eltelik egy évtized, és megtudjuk, hogy „A Chorin Ferenc-jutalommal vitéz Moór Gyula levelező tag *A természetjog problémája* című művét tüntették ki.”¹² Ehhez képest pár hónap múltán tartja a Pázmány Péter Tudományegyetem a 300. jubileumi tanévének ünnepi megnyitóját, melynek fényképén, Moór Gyula az idő szerinti dékánnal a pulpituson, éppen Kornis Gyula rektor olvassa fel ünnepi megnyitóját.¹⁴

Pár további nap telik el, s az Ügyvédjelöltek Országos Szövetsége országos nagygyűlésén az Ügyvédi Kamara dísztermében „a hallgatóság tüntetőleg követelte” Moór Gyula hozzászólását. Ő pedig keményen szólott:

„Azért jöttem, hogy mint a jogi és államtudományi kar dékánja az ifjúság és az ügyvédjelöltek iránti szeretetünknek és ragaszkodásunknak adjak kifejezést. Nekem meg kell őriznem az objektivitást arra az időre, ha majd az igazságügyminiszter úr jónak látja megkérdezni a jogi és államtudományi kart is, hogy mit szól ehhez a tervezethez... Tovább nem juthatott a professzor, dörgő taps félbeszakította szavait és percekig tartott, amíg Moór Gyula ismét

⁹ Tanárok gyűlése. *Pesti Napló*, 1908. február 18. 14.

¹⁰ Doktrorraavatások a király gyűrűjével. *Tolnai Világlapja*, 1913. április–június. 21. szám. 6.

¹¹ A szocializmus – Moór Gyula egyetemi tanár előadása. *Budapesti Hírlap*, 1925. október 24. 4. Vö. Moór Gyula: *A szocializmusról*. In: *Emlékkönyv Berzeviczy Albert írói működésének félévszázados évfordulója ünnepére*. Pécs, 1925. 102–114. ill. különnyomatként Moór Gyula: *A szocializmusról*. Miskolci Ev. Jogakadémia tudományos értekezéseinek tára 27, Pécs, Dunántúli Könyvkiadó és Nyomda R.-T., 1925.

¹² A közbenső időre esik Serédi Jusztinián (1884–1945) kánonjogász, hercegprímás bíboros egyetemi díszdoktorsága („szombaton délben a budai primási palotában” – írja az *Esztergom és Vidéke*, 1929. november 17. http://library.hungaricana.hu/en/view/Esztergom_es_Videke_1929/?pg=428&layout=s, 3. –, melynek ceremóniájában talán részt vett a Pázmány Péter Tudományegyetem kebelében professzorként akkor induló Moór Gyula is.

¹³ Vendl Aladár kapta az Akadémia ezévi nagydíját. *Pesti Napló*, 1935. május 16. 10. Moór értékelésére ld. a Heller Farkas elnökletével (s egyebek közt Navratil Ákos tagságával) munkálkodó bizottsági jelentést: *Akadémiai Értesítő*, 1935/április–szeptember: a rá vonatkozó részletes értékelés, majd döntés 19–20. pont, 201–206. Vö. Moór Gyula: *A természetjog problémája*. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből IV/10., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1934.

¹⁴ *Tolnai Világlapja*, 1935. július–szeptember. 39. szám, 2.

szóhoz jutott. Azzal fejezte be, hogy annak idején majd őszintén megmondja az egyetem véleményét a rendtartási tervezetről.”¹⁵

Ismét néhány hét telik el, s a hallgatók október 6-i gyászünnepélyén a Vigadóban dékánjuk a diktatúrákról tart beszédet. A hazai legális baloldal, a *Népszava* tudósítója lelkesen ismerteti „vigasztaló jelenség”, „fölszabadító szavak”, az „eszmélés ideje” gyanánt, teljes azonosulással így idézve ezen, Európa történetében vészterhes időszakot előrelátó időkben a szónokot, aki mintha egy lélegzetvétellel, de analitikusan szétválasztott problematika példázataként mondott volna egyszersmind prognózist és ítéletet a barna és a vörös diktatúra egyaránt friss, regnáló hordozóiról:¹⁶

„amint az antik Rómában is csak átmeneti lehetett a diktatúra, akként a modern diktatúrákat is csupán a rendkívüli időkben alkalmazható *átmeneti jelenségeknek* lehet tekinteni. Olyan erőhatású méregnek, amely segít a végveszélyben, de amely *állandóan adagolva tönkreteszi a szervezetet. Diktatúrára nem lehet kultúr nemzet jövőjét építeni.* »A diktatúrának két alapvető hibája van: az egyik hiba akkor jelentkezik, ha a diktátor történeti hivatásának magaslatán áll, a másik akkor, ha nem megfelelő egyéniség. Az első esetben nyugtalanító, aggodalommal merül föl a kérdés, mi lesz a nemzettel, az állammal, ha a diktátor kidől. Íme, a diktatúrának egyik hibája, amely abban áll, hogy *az örökéletű nemzet létét nem lehet egyetlen halandó ember életére alapítani*, még akkor sem, ha az a leghatalmasabb titán. De fölmerül az a kérdés, hogy *miképpen lehet megszabadulni a rossz diktatortól, a becstelen diktatortól, aki nemcsak szabadságától, nemcsak alkotmányától foszthatja meg nemzetét, de mélyen belenyúlhat a polgárok zsebébe is, nemcsak a jogot veheti el a néptől, de a kenyeret is.* Ez a kérdés éppen az ellenkezője az előbbinek. Most azt kérdezzük, *hogyan lehet a nemzeti élet betegségévé vált rossz diktatort a nemzet vérkeringéséből kiküszöbölni?* Megadom erre is a feleletet: csupán egy út vezet erre, *a politikai gyilkosság*, amely azonban a magyar nemzet gondolkodásától és ezeréves történetétől idegen, de amelyet egyébként sem lehet kultúrállamban az államérdek biztosítékának tekinteni.« Valóban a kérdések így állanak a diktatúrákkal és a diktátorokkal szemben. *A diktatúra nem megoldás* s a diktátor nem tud semmit megoldani, különösen nem a huszadik század bonyolult gazdasági és politikai életében. *Csak a szabadság, csak a demokrácia légkörében fejlődhetnek népek és nemzetek, csak a demokrácia eszközével oldhatók meg azok a súlyos és nagy problémák, amelyek ma a népekre nehezdednek mindenütt.*”

¹⁵ Az ügyvédjelöltek és a jogászfjúság együttes tiltakozása az ügyvédi rendtartási tervezet ellen – Moór Gyula és Kuncz Ödön egyetemi tanárok érdekes felszólalása a nagygyűlésen. *Pesti Napló*, 1935. szeptember 10. 11.

¹⁶ A diktátorok és a diktatúrák sorsáról. *Népszava*, 1935. október 8. 5–6.

– míg a *Pesti Napló*, nagyobb távolságtartással, burkolt felhívású történelmi újraértékeléssel él. Megjegyzi ugyanis, hogy a szónok ugyan

„A legnagyobb tiszteletet érzi a modern diktátorok közül az olasz és a német iránt, de magáért a diktatúráért nem rajong, mert mint mondja, »a rossz diktátortól megszabadulni éppen olyan nehéz, mint nagy diktátort pótolni«, ám csak azért, hogy rögvést kifejezhesse: éppen Hitler megítélésével nem ért egyet. Ezek után a magyar politikai gyilkosságok eseteit sorolja, majd a római diktatúrától és Cicerótól elérkezik a zsarnokgyilkosság keresztény tanainak taglalásáig, közel fél évezreden át Luthertől Spedalieriig, hogy IX. Pius *Syllabus* (1864) enciklikájának példázásával zárjon. Többértelmű s a közelmúlt magyar eseményére visszakacsintó megjegyzése szerint „mindazok a katolikus képviselők, akik 1921-ben megszavazták a detronizálást, a *Syllabus* értelmében exkommunikálva vannak. Hogy a gyakorlat nem egyezik ezzel az elvi, illetve egyházjogi állásponttal, azt persze szintén tudjuk és nagyon érthetőnek tartjuk.”¹⁷

A következő év tavaszán a Gellért-szálló „összes termében” tartott március 15-i esemény díszszónokaként Moór Gyula a *Nincsen jog szabadság nélkül és nincsen igazi szabadság jogi rend nélkül* ünnepi témáját járja körül, kiegyensúlyozott beszédben múlt, jelen és jövő perspektívájában lényegileg mindazt előrelátva és elmondva, amit még csak egy következő évtized világösszeomlása fog majd kitermelni. A jobbágység felszabadításának kossuthi proklamációját úgy aktualizálja – egyszerre gondolva a feudalizmusra s talán a bolsevizmus hazai emlékére és szovjet-orosz jelenére s nemzetközi felforgató kisugárzására egyaránt –, hogy „A nemzet közgazdasága nem nélkülözheti a magántulajdon szabadságában és sérthetetlenségének hitében rejlő lendítő erőt: kényszerrendszabályokkal lehet piramisokat építeni, de a nemzetet vagyonossá tenni nem lehet.” Az államberendezkedés kapcsán pedig – mintegy továbbvive a diktatúrákról tartott beszéde fonalát – a birodalmi német és a világpolitikában védhető helyet kereső magyar kapcsolatot egyaránt érzékenyen érintve fejti ki, hogy

„A parlamenti népképviselő intézménye ma kritikus korszakát éli. Nietzsche-nek szellemi nyomdokain haladó modern eszmeáramlatok¹⁸ szembeségezik a

¹⁷ Szabadulás a diktatortól. *Pesti Napló*, 1935. október 9. 8. Megjegyzendő, hogy IX. Pius *Syllabus* (1864. december 8.) enciklikája VII/63. tételéről van itt szó. A <http://katolikus-honlap.freeweb.hu/060210/syllabus.htm> fordítása szerint *tévedés* gyanánt elítélendő, hogy „A törvényes államfőnek kijáró engedelmességet meg szabad tagadni, sőt fel is szabad lázadni ellene.” A <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/p9syll.htm> pedig a visszaautasítandó tételt így rögzíti: „It is lawful to refuse obedience to legitimate princes, and even to rebel against them.« Encyclical *Qui pluribus*, Nov. 9, 1864; Allocution *Quibusque vestrum*, Oct. 4, 1847; *Noscitis et Nobiscum*, Dec. 8, 1849; Apostolic Letter *Cum Catholica*.”

¹⁸ Hadd idézzem fel itt, hogy a Magyarországon sikerrel indult – Károlyi Mihályhoz közel álló – publicista, a választott új hazájába is elismert szerzőként beilleszkedő Lengyel Emil (1896–1985), a New York University későbbi tanára művében – Emil LENGYEL: *The New Deal in Europe*. New York–London, Fund

parlamentari rendszerrel azt a tanítást, hogy egyetlen nagy emberben, mintegy fájának és nemzetének kivirágzásában jobban, közvetlenebbül és igazabban nyilatkozik meg a nemzeti lélek, mint bármiféle népképviselői szervben. Ebben a tanításban sok igazság van, hiszen ki vonhatná kétségbe, hogy egy Kossuth Lajos, egy Széchenyi István, egy Deák Ferenc jobban és igazabban reprezentálja a magyar nemzeti géniuszt, mint valamely választási hadjárat eredményeként összeülő parlament. Kérem azonban, hogy eszükbe jutott e éppen azoknak a legnagyobb magyaroknak, akik történelmünk ítélete szerint a magyar nemzeti géniusz legigazabb reprezentánsai, hogy magukat a népképviselői helyébe tolják fel. Meg kell állapítanom, hogy a nagy ember politikai vezérségét kívánó szellemi áramlat, a *Führerprinzip*, a magyar gondolkodástól idegen.”

Harmadik pilléreként említve, egyszersem hitet tesz a megszólalás mindenkor biztosítandó lehetősége mellett. Merthogy „a feltétlen sajtószabadság híve vagyok a közélet és a közérdekű ügyek egész területén” s megjegyzi, hogy különösen konzervatív „tekintélykormányzatban” ez egyenesen „elengedhetetlen s a közélet kára nélkül nem nélkülözhető korrekívum”, amelyben az „igazi tekintély” a nyílt vita eredményeként csak tovább erősödik, mert „A sajtó rozsdája nem fog rajta, amint nem fogja a rozsdá az aranyat.”¹⁹

Hamarosan – április 3-ának péntekjén – az Országos Magyar Protestáns Diákszövetség által tartott 15. jubiláris közgyűlés ünnepi beszédében a nehéz idők ellenére végzett nemzetépítő munkát méltatja.²⁰

Félév múltán, az Országos Felsőoktatási Kongresszus jogi szakosztálya 1936. december 14-ének hétfőjén kezdett munkájáról és az ünnepélyes bevezetések után Moórnak a hazai adottságainkat súlyosan kritizáló előadásáról, valamint az erre következő felvetésekről – amik könyvalakban utóbb majd mind megjelennek²¹ – számol be a *Pesti*

& Wagnalls Company, 1934. – Mussolini, Hitler és Sztálin rezsímje, valamint az új svéd állami pénzügyi és iparpolitika kiegészítéseként példázza a parlamentarizmuson történő felülemelkedés kísérleteit; vö. <http://www.nytimes.com/1985/02/14/nyregion/emil-lengyel-a-retired-professor-and-authority-on-rise-of-nazism.html> és http://www.columbia.edu/cu/lweb/archival/collections/ldpd_4078360/. Ennek nem feltétlenül mond ellent a mai történettudományi értékelés sem, már amennyiben „a demokratikus kor szülőitei” változatoként mondhatja ki, hogy „A totalitarizmusok is [...] tulajdonképpen »demokratikus abszolutizmusok.«” Lucian BOIA: *Vesztesek és győztesek. Az első világháború újraértelmezése*. Budapest, CSER, 2014. 100.

¹⁹ A »Führerprinzipről« és a sajtószabadságról beszélt dr. Moór Gyula dékán az ügyvédek szabadságvaszorosoráján. *Pesti Napló*, 1936. március 15. 15.

²⁰ A Protestáns Diákszövetség 15. jubiláris közgyűlése. *Pesti Napló*, 1936. április 4. 11. E megnyilatkozásról ez idő szerint sajnos többet nem tudhatunk.

²¹ MOÓR Gyula: Jelenlegi jogi oktatási rendünk reformjáról. In: MÁRTONFFY Károly (szerk.): *Magyar Felsőoktatás*. II. kötet. *Jog és közigazgatási szakosztály*. Budapest, 1937. 21–66., valamint [felszólalások], 120–124., 202–209., 293–297., 314–316. és 334–335., továbbá *A jogi oktatás reformja*. Országos Felsőoktatási Tanács 1, Budapest, 1938. 38. és MOÓR Gyula: *A jogi oktatás reformja*. Országos Felsőoktatási Tanács 3, Budapest, 1938. 33.

*Napló.*²² Ugyanerről az ország-állapot látélet-felvételszerű eseménysorról, egyfajta nyugtalanító konszolidálatlanság tünetéről²³ a *Népszava* már – teljes joggal, s figyelemreméltó módon az előadóval csendes egyetértésben, előrevívően – aktualizálni is tud:²⁴

„a Professor” „keményen bírált” a bárminemű munkafegyelmet és teljesítmény-orientáltságot kikezdő állandósult politizálgatás kapcsán, mert „A tüntetés levegőjében nem teremnek komoly vizsgák, nincs komoly készültség, nincs tudományos munka, a doktori értekezéseket úgy adják-veszik, mint a rövidárut.” S az eredmény nem más, mint hogy „Több a röpirat, mint a tudományos cikk és több a horogkeresztes beszéd, mint a szemináriumi előadás.”

Félév múltán, a Magyar Racionalizálási Bizottságnak második, a vezető egyének kiképzésének és utánpótlásának szentelt 1937. májusi vitaestjén szerepel Moór. Kifejti, hogy a természeti adottság és a nevelés alapprincípiumai mellett, harmadikként, úgyszintén fontos „az az atmoszféra, amely a vezetők kitermelését lehetővé teszi”. Nos – és éles, egyben politikai ízű kritikaként megfogalmazva egyértelműen kimondja, hogy – éppen ez az, amit eleve blokkol az 1934. évi I. tc., mikor lehetőséget biztosít arra, hogy köztisztviselőket elbocsássonak minden úgymond komoly ok nélkül.²⁵

S hamarosan, 1937 nyarán, abból az alkalomból, hogy a volt coimbrai gazdaságpolitikai docens, 1932-től Portugália miniszterelnöke, António de Olilveira Salazar ellen immár harmadszor következett el merénylet, az italianista esszéíró és költő Rónai Mihály András írja le érzékletesen azt a rezsimet, amit – Moór terminológiáját átvéve – a „népjóléti rendőrállam” „majdnem tökéletes megvalósítása” gyanánt jellemez.²⁶

Ezt követően az általam áttekintett sajtóból már csak a háború utáni, Szakasits Árpád²⁷, majd Horváth Zoltán²⁸ főszerkesztette *Népszava*, illetőleg Zsolt Béla²⁹ lapja, a *Haladás* híradásaival, értékelésével, netalán – utóbb – nyíltan a jogfilozófust célba vevő politikai uszításával találkozhatunk.

²² Moór professzor súlyos megállapításai a jogászfűvészségben észlelhető »szellemi és erkölcsi alkalmatlanságról«. Folyik a vita a jogi oktatás reformjáról. *Pesti Napló*, 1936. december 15. 6.

²³ A középsztyárról van szó. *Pesti Napló*, 1937. január 10. 1–2. Különösen az 1. vezérírása többször is hivatkozik Moórnak a felsőfokú oktatás korszerűsítését célzó indítványaira.

²⁴ A Professor... *Népszava*, 1936. december 15. 3.

²⁵ Vita a vezető egyének kiképzéséről és utánpótlásáról. *Pesti Napló*, 1937. május 9. 26.

²⁶ RÓNAI Mihály András: A lisszaboni bomba. *Pesti Napló*, 1937. július 7. 12.; Rónai Mihály András (1913–1992), költő és publicista, vö. <http://nepszava.hu/articles/article.php?id=671605>. Tárgyára ld. http://en.wikipedia.org/wiki/Ant%C3%B3nio_de_Oliveira_Salazar; magyarul hozzáférhető műveként pedig Oliveira SALAZAR: *Békés forradalom*. Budapest, Athenaeum, [1940.] és [1941.], valamint *Salazar állameszméje*. Sárvár: [fordító kiadása], 1941.

²⁷ Szakasits Árpád (1888–1965) hat elemi végzett szociáldemokrata munkásmozgalmár, országgyűlési képviselő, köztársasági elnök, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, az MSzMP KB tagja; vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Szakasits_%C3%80rp%C3%A1d.

²⁸ Horváth Zoltán (1900–1967) szociáldemokrata mozgalmár, a *Népszava* felelős szerkesztője; vö. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Horv%C3%A1th_Zolt%C3%A1n_\(%C3%9C%C3%9Cs%C3%A1g%C3%ADr%C3%B3\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Horv%C3%A1th_Zolt%C3%A1n_(%C3%9C%C3%9Cs%C3%A1g%C3%ADr%C3%B3)).

²⁹ Zsolt Béla (1898–1949) író, újságíró; vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Zsolt_B%C3%A9la.

Így *A demokrácia* kérdésköréről a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi karán kezdődő előadásorozat nyitó rendezvénye Szakasits Árpáddal indul, akinek beszéde részletes ismertetését követően csupán megemlítik, hogy Moór Gyula számára „a demokrácia a legemberibb, egyben a legnehezebb életformát jelzi.”³⁰

Negyed év múltán arról értesülünk, hogy „Rendkívül nagyfontosságú esemény játszódott le az egyetemen. A Pázmány Péter Tudományegyetem jogi kara megnyitotta kapuit a szervezett ipari munkásság előtt.” – ti. a Szakszervezeti Tanács közreműködésével 350 érettségivel nem rendelkező kiválasztottat vesznek fel kétéves esti jogi tanfolyamra, aminek ünnepélyes bejelentésekor „Dr. Moór Gyula rektor kérte a hallgatóságot, vegye olyan jó szívvvel az előadásokat, mint amilyen jó szívvvel a tanárok tudásuk legjavát adják majd.”³¹ Ugyanolyan hangvételű ez, mint a két nappal előbbi híradás, mely még szintén pozitív hangnemben Moór személyében „a demokrácia gyakorlati szervezője” érdemét ecseteli. Ti. azt, hogy jogi kari rektori (sic!) fáradhatatlansága eredményeként

„a hivatalos lapban megjelent a jogi karon szervezett esti munkástanfolyamról és munkásszemináriumról szóló szabályzat. Érettségi nélkül szerezhettek munkások jogi képezést, sőt – jogi doktorátust esti tanfolyamokon. A tanrend elsősorban a mai helyzet követelményeit tartja szem előtt és tág teret szentel az ipari közigazgatás és a munka jogának, valamint a községi és városi közigazgatásnak és a gyakorlati közigazgatásnak. Az új magyar demokrácia munkásjogászaira ezernyi feladat vár az üzemi bizottságokban, a közigazgatásban. Ez a tanfolyam az eddigi legkomolyabb lépés a reakciós mivoltáról hírhedt magyar közigazgatás valóban demokratikussá tétele felé.”³²

Újabb híradással egy jó évvel később találkozunk. S ennek alkalma nem más, mint a Magyar Tudományos Akadémia 1946 nyarán tartott ünnepi ülése, melyen immár akadémiai elnökként tartja meg beszédét Moór Gyula *Kereszténység és szocializmus* összefüggéséről, mint a kor legakutabb kérdéséről. A szónok tanulmányára rákérdező interjúban a jogfilozófus kereszténység és szocializmus egymás iránti világtörténelmi békéjének lehetőségéről szól: arról, hogy mindkettő győztesen került ki a fasizmus és az antiszemizmus elleni harcból. Megvallása szerint lényegileg a kereszténység még a marxianus osztályharc-elméletnek sem feltétlenül mond ellent, hiszen a *bellum justum* tanításának végig gondolásával az osztályharc is erkölcsösnek minősülhet, „mihelyt emberséges eszközökkel igazságos célért küzdik.” Miután pedig Moór sugallata szerint országunkban a kereszténység leginkább a hagyományos paraszti gondolkodásban – mint óvatos pontossággal, de mégis néven nevezi: „a parasztság jórésze, de

³⁰ Szakasits Árpád elvtárs a demokráciáról tartott előadást az egyetemen. *Népszava*, 1945. június 27. 4. Vö. ERDEI Ferenc et al.: *Demokrácia*. Budapest, Pázmány Péter Tudományegyetem, 1945.], és ebben Moór Gyula: A demokrácia örvényei. 96–109.

³¹ A munkásság az egyetemen. *Népszava*, 1945. október 5. 3.

³² Így is lehet. *Népszava*, 1945. október 3. Bővebb kifejtésben ld. MOÓR Gyula: Munkások az egyetemen. In: *Szabad-nevelés. (Elvi kérdések és beszámolók.)* Budapest, 1945. 13–14.

mások is osztálykülönbség nélkül” vallva – van jelen, a szocializmus pedig kiváltképpen a városi munkásgondolkodást jeleníti meg, most már „A magyar politikusok államművészetének a feladata, hogy a szocialista és a keresztény törekvéseket összhangba hozza.”³³

(Megjegyzendő, hogy ugyanezen írás egy éven belül *kötetbe foglalt változatáról* nyilatkozik majd a katolikus *Vigilia* szerkesztőbizottsági tagja – munkajogász egyetemi magántanár, neves társadalompolitikai gondolkodó, *ám* a bolsevik típusú hatalomváltástól, 1948 nyarától már a Földművelődésügyi Minisztérium előljárói kommunista likvidálásakor a tisztviselők *által állítólag* elkövetett összeesküvés fővádoltja³⁴ –, pontosan a *Vigilia* hasábjain kevéssel korábban szintén publikált Jacques Maritainé *mély katolicizmusának* rokonságát ismeri fel s az egyház társadalmi tanítása iránti érzékenységet azonosítja a *közismerten* lutheránus jogtanárban. Mert „szembetűnik, hogy a protestáns szerző mennyire azonos felfogást vall a katolikus társadalombölcselettel. Itt a *Vigilia* oldalain ezt őszinte meglepéssel kell megjegyeznünk. Elvégre hazánk egyik legnevesebb és legnagyobb tudósáról van szó, akinek a nézetei, megnyilatkozásai igen súlyosak.”³⁵)

Alig újabb fél év telik el, s 1947 márciusában, a Zeneakadémia nagytermében Moór Gyulának a *Fasizmus és demokrácia* című délutáni előadását – melyben a szerző, mint ha csak a szövetséges hatalmak deklarációját idézné vagy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát parafrázálná, egyértelműen kinyilvánítja, hogy „az emberi méltóság, az emberi személyiség korlát az államhatalom számára is”³⁶ – bírálja egy újságíró, aki „csupán a *Kis Újság* és a *Hírlap* rövid, de bizonyára hív szellemű közléséből” tájékozódott (ami – úgy látszik – az osztályharc aktiválásához akkoriban már elégséges volt). *Népszavabeli* elemzésében, Moórral szembefordulva, aki a fasizmusban mindekelőtt úgymond értéktagadó hatalomkoncentrációt lát, a monopoltöke imperializmusával érvel. Mert szerinte a diktatúra és a totális állam nem cél, hanem csak alkalmas

³³ GÁCH Marianne: Az antiszemitizmus ellen minden erőnkkel küzdenünk kell – mondja dr Moór Gyula professzor. *Haladás*, 1946. október 31. 9. Gách Marianne (1916–1989) színházi és zenei újságíró; vö. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC04834/04896.htm>. Ld. még Moór Gyula: Kereszténység és szocializmus. *Athenæum*, 1945–1946. 1–10.

³⁴ Ld. <http://lexikon.katolikus.hu/P/Perneckzy.html> és <http://dka.mnm.hu/?docId=417272&secId=48196>, valamint CSESZKA Éva: A Földművelésügyi Minisztérium elleni 1948-as per. *Valóság*, 2013. <http://valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=1101&lap=1>.

Ez a nyitottság *koreszme* volt, egyszersmind Perneckzy Béla személyes krédója; vö. PERNECZKY Béla: *Koreszméink*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1943. „Mégse féltsen senki bennünket attól — írta cikkében: Haladás és katolikum. *Vigilia*, 1947/1. 6. —, hogy túlságosan megértést tanúsítsunk a marxizmus-sal szemben. Tisztában vagyunk a világnézeti határvonalakkal, s mindazzal, ami bennünket elválaszt a szocialistáktól, kommunistáktól. De az igazságot, bárhonnan is jön, mindig igazságnak fogjuk felismerni és keresztényinek tekinteni.”

³⁵ PERNECZKY Béla: »Tegnap és holnap között«. *Vigilia*, 1947/8. http://vigilia.hu/node/Vigilia_1947_08_facsimile.pdf, 493.; Moór kötetéhez ld. a következő jegyzetet.

³⁶ PACZOLAY Péter: Moór Gyula axiológiája. *Tolle lege*, 2011/1. http://tollelege.elte.hu/sites/default/files/articles/paczolay_peter-moor_gyula_axiologiaja.pdf, 5. emeli ki vezérgondolatként ezt a szerzőtől utóbb közzétett – in Moór Gyula: Tegnap és holnap között. Tanulmányok. Budapest, Révai, 1947. 57–70., idézet 59. – tanulmányból.

pillanatban alkalmazott eszközként szolgál(t) ahhoz, hogy a monopoltőke olyasmit érjen el, amit például egy Amerikában, az ottani feltételek közt, „kényelemből és takarékoságból” más, enyhébb eszköz bevetésével is megvalósíthatott. Még súlyosabbnak bírálja Moór vélekedését abban, miszerint a demokráciák tévedése nem az volt, hogy fasisztáknak úgyszintén jogegyenlőséget biztosított, hanem az, hogy „az antidemokratikus párhadseregek törvénytelen felállításának eltűrése” révén lehetővé tette a fennálló rend felforgatását. Nos, kritikusa szerint egy efféle okoskodás csakis sanda élű lehet, s az ő kritikai feladata most az, hogy ezt leleplezze. Merthogy – mint kinyilvánítja – egy valódi demokrácia-védelemnek az összeesküvő Hitlert eleve ki kellett volna végeznie, demokrácia-buktatásra szervezett pártját pedig betiltania, és ha ilyen úgymond adekvát választ ad a rezsim – folytatja –, úgy a párhadsereg kérdése nyilvánvalóan fel sem merül. S minthogy szociáldemokratának vallja magát, egyszersmind biztonnággal ki is meri mondani: „Megtanultuk, hogy a demokrácia csak a demokratáknak való és eszerint cselekszünk is.” Ez az, amiért most bírál – esetünkben Moór Gyulát. Merthogy egy efféle rossz megközelítés itt és most „a mindenképpen erősítésre szoruló magyar demokrácia [...] ellenségeinek kezébe ad támadó fegyvert és hivatkozási alapot.”³⁷ Lényegében egyidejűleg születik egy másik publicisztika is, ami már egyenesen „demokrata-konferansziék csevegése” „fenyegető jóslása” gyanánt utasítja vissza egy Moór Gyula-féle úgymond széplélek bakafántoskodását. Merthogy – érvel most már nyíltan, tényleg érvelve, amúgy pedig valóban megfontolásra, vitára érdemesen – „Nem lenne-e kötelessége a *politikai* demokrácia betűit megszegni, hogy megvédje a *szociális* demokráciát?” És ha másként nem megy, úgy akár „demokratának nem látszó eszközök” bevetésével is? Egyebek mellett Jászi Oszkára hivatkozik, ki pontosan egy ilyen választás kényszeréről vitázott már 1902-ben Pikler Gyulával. Határhelyzetben, kiélezett körülmények között minek van hát elsőbbsége a másikkal szemben? A gondolatszabadság minden áron érvényesítésének? Avagy az erőszakhoz folyamodásnak? S emlékeztet arra, hogy a berlini katedrájától 1933-ban megfosztott közgazda, Emil Lederer szerint a német és az osztrák demokrácia bukását pontosan e fenti dilemmára adott rossz válasz okozta.³⁸

Ismét félév telik el, s most már végjáték következik: parlamenti felszólalás a Magyar Függetlenségi Párt nevében, melyben Moór Gyula merészeli leírni a baloldali előretörés stratégiáját s gyakorlatilag megjósolja eredménye közeli bekövetkezését is. Mert „A nagy vita Moór Gyula beszédénél tört ki” – írja az 1947. október 8-i szerdai országgyűlési ülésről szóló hangulatfestés, amit részletes tudósítás követ arról, hogy a Pfeiffer Zoltán-párti képviselő „élesen támadta a koalíciós kormányt, különösen, sőt

³⁷ HÁMORI László: Fasizmus és demokrácia, avagy a demokrácia hivatatlan szószólói. *Népszava*, 1947. március 9. 7. Vö. ugyancsak MOÓR (1947) i. m. Hámori László (1911–1983) „dr. hírlapíró a *Népszava* belpolitikai szerk., VI. Jókai-u. 40.” 1949-ben Svédországba emigrált; vö. https://library.hungaricana.hu/hu/view/FszekCimNevTarak_20_019_12/?pg=126&layout=s és <http://korunk.org/letoltlapok/KORUNK-2015-09.pdf>, 114. 7. jegyzet.

³⁸ BERNÁT Balázs: Hannibál nincs a kapuk előtt. *Haladás*, 1947. március 13. 9. Vö. JÁSZI Oszkár: Régi vita új megvilágításban. *Századunk*, 1935. 110–120. Emil Lederer (1882–1939) a New School for Social Research keretében létrejött University in Exile egyik alapítója, majd dékánja lesz; vö. https://en.wikipedia.org/wiki/Emil_Lederer.

majdnem kizárólag a Kommunista Pártot”. Megemlíti azt is, hogy Vitézi Szék-tagsága okán őt, a szónokot egyfolytában »Horthy-huszar!«, »Horthy-vitéz!« és hasonló idétnel közbekiabálásokkal becsmérelték.³⁹ A másnapi, október 9-i csütörtöki országgyűlési ülésnap kapcsán pedig a szociáldemokrata Révész Mihály⁴⁰ „nagy beszédét” ismertetik. „Nem lehet a Szociáldemokrata Pártot hasogatni” – nyugtatja meg, hasábcímként – önmagát, és együttal leleplezi Moór Gyulát, aki

„a Szociáldemokrata Párt felé furulyázott szirénhangon. De nemcsak furulyázott, hanem fűrni és fűrészelni is akart és *arra igyekezett rábírn*, hogy *hagyja cserben a másik munkáspártot, amely neki csupán másodhegedűs szerepét juttatja*. Moór Gyula vegye tudomásul, hogy ennek a kérdésnek eldöntését a Szociáldemokrata Pártra lehet bízni és nehéz fába vágja a fejszét, ha a Szociáldemokrata Pártot igyekszik hasogatni.”⁴¹

A *Haladás* hetilap volt, így csak néhány nap elmúltával reflektálhatott. S figyelemre méltó, hogy publicistája mintha nem gyűlölné, inkább jobb sorsra érdemesként – némi csalódottsággal, hogy miért is bocsátkozik egyáltalán reménytelen küzdelemben – száná ezen „szikár, sápadt”, „puritán jellemű férfiú” előrelátható sorsát, aki szerinte nem bizonyulhat itt másnak, mint egy spinózai *illusio veritatis* szerencsétlen foglyának. Mert ki nem tudná – teszi fel a szónoki kérdést –, hogy csakis az erőviszonyok számítanak ezen a világon, míg a ‘szabadság’ és az ‘emberméltóság’ aligha lehetnek mások itt, mint „légüres térben bizony elvesző fogalmak”. Zárásként ismét – a jelen realitásainak ismeretében – mintha tényleg rosszat sejtene, szinte könyörögve kérdezi: „Miért nem gondolja végig gondolatait?...”⁴² Végül ugyanitt található még egy kis színes, amiből még néhány további fontos kísérő körülményt megtudhatunk. Például azt, hogy Kossa István – a piaristáknál érettségizett villamoskalauz, aki harminc éves korától kezdve szakszervezeti vezető volt, majd a szovjet fogság antifasiszta tanfolyamai után haláláig minden lehetséges kormányzati pozíciót betöltött s minden elérhető kiténtetést megkapott – „egyedül Moór Gyula beszéde alatt egymaga annyit szólt közbe, mint az összes többi közbeszóló együttesen”. Pedig, mint a cikkecske is érzékelteti, a színteret gyakorlatilag egy csöcselék lincshangulata uralta – olyannyira, hogy egy ismeretlennek

³⁹ M-é: Viharos ülés a Házban. *Népszava*, 1947. október 9. 1. Vö. *Az országgyűlés 5. ülése 1947. évi október hó 8-án, szerdán*. http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KN-1947_01/?pg=61&layout=s, 116–146. [Első utánközlés in SZAJER–TÓTH i. m. 37. és köv.]

⁴⁰ Révész Mihály (1884–1977); vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Révész_Mihály, http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5678&catid=85:r&Itemid=67&lang=hu és <http://www.cellbibl.hu/index.php/kepgaleria?id=97>, akit hamarosan nyugdíjba kényszerítenek s megfosztják párttörténeti dokumentumgyűjteményétől; az ő fia Révész András (1909–1996); vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Révész_András és <http://nepszava.hu/articles/article.php?id=249339&print=1>, akit hamarosan pártjából kizárnak, közigazgatási pozíciójából kiebudalnak, majd a kommunistákkal való egyesülés ellenzéséért életfogytiglani börtönre ítélnék.

⁴¹ A legszigorúbb kötött gazdálkodást! Révész Mihály elvtárs nagy beszéde a kormányprogram vitájában. *Népszava*, 1947. október 10. 1. [a kioktatás kövér betűkkel szedetten!]

⁴² -x.-: »Meddig leszünk Hómanok?« *Haladás*, 1947. október 16. 4.

maradt közbeszóló már-már keser-humorba fordultan a dúló vihar közepén „stentori hangon imígyen szólott: – Hagyják már közbeszólni a szónokot is!”⁴³

Amikor az időközben eltelt egy hónap mérlegének a megvonására kerül sor, ennek alaphangját egy a fentebbiekben csak megkezdődött, de egyre tovább korbácsolt úszulás határozza meg a *Népszava* hasábjain. Így például egy cikkíró szerint

„Már a párt első szónoka, Moór Gyula elvetette a sulykot. Az a kijelentés, hogy »a nemzeti akarat nagy szabotálója a Kommunista Párt...«, az ellenforradalom alatt félrenevelt magyar tömegekben éppen a jobboldali szólamokra emlékeztető 'nemzeti akarat' kitételnek a kommunisták szidásával való összekapcsolása következtében olyan antidemokratikus hangulatot indíthatott volna meg, ami ellen a magyar demokráciának védekeznie kellett.”⁴⁴

Nem véletlen tehát, hogy ugyanezen év december közepén, az úgynevezett diákszemélyiség három napos ülésének záró eseményén, mielőtt még Szakasits Árpád miniszterelnökhelyettes emelkedhetett volna szólásra, egy alig huszonöt éves, friss diplomás közgazda, Szalai Béla diákszemélyiség elnök már megelőlegez minden lehetséges mondanivalót, amikor egyszerűen kijelenti, hogy „aki ma szembefordul a demokráciával, annak semmi köze a magyar néphez, nincs helye az országban. Majd Moór Gyula és a többi ellenforradalmár egyetemi tanár eltávolítását sürgette.”⁴⁵

Utolsó információnk, ami a *Népszava* hasábjain fellelhető, már egy középiskolai végzettségű publicista, egyébként divatos sok könyves író hangulatkeltő beszámolója az egyetemi oktatás általános gondjairól. Azt tartja külön fontosként kiemelni – aminek a hátterét persze mindenképpen érdemes lenne a körülmények rekonstruálásával kideríteni –, hogy

„Moór Gyula professzor a jogi oktatás »reformját« úgy vitte keresztül, hogy a társadalomtudomány mint beszámítható kollégium megszűnt a jogászok számára.” „Ezidőszert tehát az egyházjogra pontosan annyi időt fordítanak, mint az iparjogra vagy közigazgatási jogra, viszont jogász úgy is lehet valaki, hogy szociálpolitikát soha életében nem tanult.”⁴⁶

⁴³ TATRANGI Dávid: A piros szőnyegen. *Haladás*, 1947. október 16. 10. Kossa István (1904–1965) szociáldemokratából már 1945-re kommunistává vedlett politikus, aki 1963-ig a legkülönfélébb csúcspozíciókat tölti be; vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Kossa_István.

⁴⁴ MÁTÉ Iván: Az új országgyűlés első hónapjának mérlege. *Népszava*, 1947. november 9.

⁴⁵ A diákság ügye – nemzeti ügy. *Népszava*, 1947. december 16. Szalai Béla (1922–2008) közgazda, akkoriban a MEFESz elnöke, utóbb Gerő Ernő második embere, a Politikai Bizottság póttagja, 1956 nyarán még a szovjet Politikai Bizottság megbízásából Budapesten eljáró Mikojan miniszterelnökjelöltje, és így tovább és tovább; vö. http://hu.wikipedia.org/wiki/Szalai_Béla.

⁴⁶ PALOTAI Boris: Feudális maradványok az egyetemen. Az oktatás fejlődése és a hároméves terv. *Népszava*, 1948. május 30. 15. Palotai Boris (1904–1983) ismert és kedvelt író és költő, Bacsó Péter filmrendező édesanyja, ekkoriban a *Népszava* irodalmi rovatvezetője, ki „írástechnikailag, tartalmilag a múlt. Vége.”, és akinek így a „feltámadási esélye körülbelül annyi ma, mint a KGST-é. Pedig termékeny író volt kétségtelenül, mint a VEB Sachsenring, a Trabantgyár.” ÓNAGY Zoltán: 36 éve hunyt el Palotai Bo-

*

Amint a bevezető részben említettem, eddig csakis idillikus kép formálódhatott bennem Moór Gyula gyökereiről – származásáról, felnövekvésének családi környezetéről, s így a gyermekkorában szerzett meghatározó élményeiről –, hiszen a hozzám került levelezés-darabok és fényképek úgyszintén mind egy brassói sokgyermekes evangélikus lelkész békés, nyugodt, kiegyensúlyozott polgári életformájának ilyen-olyan metaszétét mutatták.

A sajtóban történő böngészés viszont időben visszafelé haladva egybeolvadt egy másik Moór Gyulával, hősünk édesapjával, akkor már a brassói ágostai hitvallású evangélikus magyar egyházmegye esperesével (1855–1926). És a híryanagban megjelenő eseményekből – oly gyakran vitákból, vádaskodásokból, sőt egyenesen támadásokból – éppen nem harmónia s megnyugvás látszott kicsendülni, hanem e férfiú lehető legtudatosabb kezdeményező és végrehajtó szerepe egy kemény akaratú küzdelemben, csaknem háborúban, amit olykor és átmenetileg tudott csak győzelem és rövid megnyugvás kísérfni – egy olyan ügyért, amely a maga szerény helyén a Kárpátok dél-keleti karéjában egyszerűen nemzeti honfoglalásnak tekinthető. Ez pedig nem volt más, mint a történelmi kényszerben kivívott, majd ellenséges érzülettel kényesen őrzött szász egyeduralom kellős közepén, egy addig kizárólag szász egyházmegyében, *magyar* gyülekezetek kiválásával egy *magyar* evangélikus egyház alapítása.

Nos, sajtóhíradással a magyar világ e csücskéből 1884-től kezdve találkoztam. Először arról, hogy a brassói ág. hitv. evang. magyar egyház előljárósága nevében Moór Gyula lelkész nyugtázza az adományokat, megjegyezve, hogy „míg saját felekezetünk papjai közül sokan hidegen, sőt elutasítólag fogadták kérő szöszatunkat, addig nemcsak a ref., de kath. atyánkfiai közül is – s ez utóbbiak közül különösen a dunántúli részeken – sokan meleg részvétet tanúsítottak irántunk adakozásuk által.”⁷⁴⁷

Ugyanakkor a magyarság küzdelme saját országában mégis visszhangra lel, olyanannyira, hogy „a magyarhoni evangélikusok érdemdús egyetemes főfelügyelője, báró Prónay Dezső ur ő méltósága is, ezért ajánlotta az 1884. évben Budapesten tartott egyetemes evang. konvent pártfogásába megnyitó beszédében oly melegen a brassói magyar evangélikus egyház ügyét.”⁷⁴⁸

Hamarosan vitacikk-sorozatban fog tisztázódni a külvilág előtt, hogy egy magyar lelkésznek egyáltalán mennyire nincs helye az erdélyi – tehát túlnyomórészt szász – lutheranizmusban, merthogy azt az egyébként önkormányzó szászok saját felségterületüként kezelik, kik saját teológiájukra kizárólag szászok engednek, a Magyarországról jötteket pedig – azon időben, Moór Gyulát is ideszámolva, mindösszesen négy lelkészt – a teljes hierarchikus egyházi intézményrendszer minden lépésükben gáncsolja. Egyebek közt olyan nemtelen, alantas uszítást is megengedve maguknak akár a sajtóban, akár szószéken egyaránt, írásban úgyszintén hirdetve, hogy „a magyarországi papok

ris. 2009. szeptember 13. http://www.irodalmijelen.hu/05242013-0955/36-eve-hunyt-el-palotai-boris;vö.http://hu.wikipedia.org/wiki/Palotai_Boris.

⁴⁷ A brassói evangélikus egyházra befolyt adományok. *Protestáns Lap*, 1884. április 20. 16. szám. 518–519.

⁴⁸ [Egy hétfalusi ev. pária]. A szászok igazsága. X. *Protestáns Lap*, 1885. november 29. 48. szám. 1531.

mind tótok, a tót pedig nem ember”, hacsak egyébként is nem „púpos, sánta, vak s tudja Isten még miféle testi és lelki fogyatkozásban leledzik”.⁴⁹

A küzdelem, hogy „a brassói ág. hitv. magyar evangélikusoknak [...] az önállósítás iránt 1882-ben határozatilag kimondott óhaja” megvalósul-e, sőt egy olyan híresztelés fölötti mendemonda, hogy netalán a szászság lankadatlan intrikájára és egyre erősödő nyomására – aminek a hírét⁵⁰ majd hamarosan magának Moór Gyulának kell megcáfolnia⁵¹ – ezt az óhaját is visszavonni kényszerültek, tovább folytatódik.

Nem ismert számomra, hogy teológiai tanulmányainak hazai elvégzése, majd saját költségből, nehezen, Németország evangélikus szemináriumainak bebarangolása után,⁵² végre mikor kerül lelkésznek Brassóba. Mégis figyelemreméltó, hogy már eleve ezen óhaj megfogalmazásakor – vagyis nemcsak a kirekesztés vállalásakor, de az ellene megkezdett formális harc megkezdésekor is – id. Moór Gyula még mindössze huszonhét éves!

Nos, most egy cikksorozat Máté evangélista igéjének mottóként hangsúlyozásával – „Ha a ti igazságtok feljebb nem bővelkedik a farizeusok és írástudók igazságánál, semmiképen nem mehetek be a mennyeknek országába.”⁵³ – úgymond leleplezi, hogy Moór Gyula cáfolata csak diplomatikus lépés volt, valamint annak az állítása is, hogy ezen óhaját úgymond „a szász nagy képviselő is egyhangúlag magáévá tette és a kérvénnyel együtt a főconsistoriumhoz terjesztette”, merthogy az 1882 februárjában egyhangúan meghozott határozat július 2-i felterjesztése nyomán a szász anyaegyház *presbyteriuma* mint eljáró hatóság ugyan javasolta az „elszakadás felterjesztését”, de klauzúlaíval egyszerűen anyagilag lehetetlenítette is, amennyiben a kiszakadóknak nemcsak bármiféle anyagi igényről eleve le kellett mondania, de még az elszakadásra állítólag felterjesztett földek utáni dézsmaszedést is – immár persze valós és megszolgált jogcím nélkül – rendelkezésével változatlanul a szász egyháznak megtartotta.⁵⁴ Ráadásul – folytatódik tovább az elbeszélés – a nagyszebeni *Landes Kirchenversammlung* legközelebb csak november végén ült össze, ámde nem azért, hogy ezt megtárgyalja, hanem azért, hogy a *főconsistorium* azon jelentését tudomásul vésesse, miszerint ez az elszakadási beadvány „későn érkezvén, elő nem terjeszthető”. Ezzel pedig az egész ügyet rögvest irattárba is süllyesztették, hiszen azóta tartottak már kerületi üléseket, de azok egyikén sem vették többet elő.⁵⁵

⁴⁹ [Egy hétfalusi ev. pária]: A szászok igazsága. V. *Protestáns Lap*, 1885. augusztus 16. 33. szám. 1043–1046. 9. jegyzet.

⁵⁰ [Egy hétfalusi ev. pária]: in *Brassó*, 1885. 61. szám.

⁵¹ Moór Gyula: in *Brassó*, 1885. 71. szám.

⁵² Moór Gyula egyetlen — oldalági — leszármazottjának, unokahúgának, Gockler Lajosné lányának, Fehér Károly tiszteletes feleségének a tudomása (2015. szeptember 11.)

⁵³ Máté 5.20.

⁵⁴ A „pártolás” tehát azt jelentette, hogy miközben az addigi szász anyaegyház általi bármiféle támogatás igényéről lemondanak, ugyanakkor tovább fizetik földjeik után az ott tovább már nem szolgáló szász pap után is a dézsmát.

⁵⁵ [Egy hétfalusi ev. pária]: A szászok igazsága. VI. *Protestáns Lap*, 1885. szeptember 27. 39. szám. 1240–1242.

Ugyanennek az egyszerre megfélemlítő és zsaroló eljárásnak a része, hogy amikor alig harminc évesen, 1884-ben a fiatal Moór Gyulát meghívták az eperjesi evangélikus teológiai akadémiára tanárnak, válaszul és bosszúból a szász egyházi közösség „szász farizeus” magatartással támadást indított ellene, megkísérelve személyét lejáratni. Hiszen ettől kezdve saját felekezeti sajtójában mint egy „kétséges hírnévre szert tevő” „lemetszési kísérlet” tettesét ajánlotta a távolabbi protestáns világ figyelmébe.⁵⁶

Ráadásul Brassó megye pénztárnokával valamiféle állítólagos visszaélés gyanújával – ám valójában azért, mert a szászokból való kiválási szándéknak e pénztárnok által kezdeményezett visszavonását Moór Gyula megghiúsítja – bevádoltatják a szászok előtt Moór Gyulát. Válaszul erre Moór lemond arról, hogy a már elfogadott eperjesi akadémiai tanári pozícióját ténylegesen betöltse – azért, hogy személyes becsületét, amibe így hamisan belegázoltak, szolgálati helyén, Brassóban megvédhesse. A szász hivatalosság erre úgy válaszol, hogy ez máris egész taktikájuk, mögöttes áskálódásuk értelmét rögvest fel is fedi. Hiszen most már ők ajánlják fel pártfogásukat Moór Gyulának – persze azzal a feltétellel, hogy előzetesen visszavonja elszakadási kérvényét. Nos, ennyi gusztustalanság közepette, ami ugyanazon isten ugyanazon rítus szerint imádkozó szolgálói közt zajlik eszerint, most már csupán hab a tortán, hogy a magyar evangélikus egyház közgyűlése időközben egyhangúan kizárja egyháztanácsi tagságából ezt a szász zsoldba szegődött pénztárnokot, Mátyás Károlyt, majd a vád alaptalanságát kimutatva kikényszeríti azt is, hogy maga a vád visszavonassék.⁵⁷

Hivatalos nyilvántartások mindenestre adótnak veszik, hogy a brassói egyház-megye 1886-ban létrejött, és főesperese a Brassóban szolgáló Moór Gyula.⁵⁸ Erről a korabeli felekezeti sajtó úgy emlékezik meg, hogy „Moór Gyula brassói evang. lelkészt választották 10 szavazattal 1 ellenében a brassói magyar esperességben esperessé, ki a szászoktól való különválásnak és szervezkedésnek (sic!) egyik főbajnoka volt.”⁵⁹ Az alapításbeli vállalkozás⁶⁰ méretére egyébként jellemző, hogy úgyszólván szórványegyház: mindösszesen tizenkét település és három „missiói kör” mintegy huszonegyezer lelkét gondozzák.⁶¹

⁵⁶ *Siebenbürgisch-Deutsches-Tageblatt*, 1885. szeptember 24. 3278. Idézett kifejezése: „zweifelhafte Ruhm [...] Versuch einer Lostrennung”.

⁵⁷ *Brassó*, 1885. 98. szám; [Egy hétfalusi ev. pária]: A szászok igazsága. X. *Protestáns Lap*, 1885. november 29. 48. szám 1529–1531.

⁵⁸ *A tiszai ág. hitv. evangy. egyházkerület névtára. 1899.* Miskolcz, Széleányi és Társa Könyvnyomdája, 1900. http://medit.lutheran.hu/sites/medit2.lutheran.hu/files/medit/nevtar_1899_a_tiszai_ag_hitv_evang_egyhk.pdf, 30.; Moór Gyula egyszersmind az 1897-ben felállított Számvevőszék tagja (22.).

⁵⁹ *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1887. február 27. 9. szám. 281.

⁶⁰ A mai egyháztörténeti rekonstrukció egyértelmű: 1886. március 25-én Brassó és a barcasági Tízfalu magyar anyanyelvű gyülekezeteinek lelkészeiből álló „alkotmányos konvent” döntése nyomán a Tiszai Evangélikus Egyházkerület 1886. augusztus 18–19-én megtartott évi közgyűlésén befogadja őket kötelelébe. ORBÁN László: A Romániai Magyar Evangélikus-Lutheránus Egyház megszületése. *Református Szemle* [Kolozsvár], 2007/4. 821–833.

⁶¹ Pontosan 20.956 az összlélekszám, a lelkészi fizetések évi 639 és 1301 forint közt váltakoznak. Utóbbiak körében Moór Gyula éves javadalmazása 850 frt 24 kr, vagyis az egyházmegyei átlag 88 %-a csupán az előjáró főesperesé; *A tiszai ág. hitv. evangy. egyházkerület névtára*, 30–37.

Másfél évtized után olvasható a következő híradás, mely arról tudósít csupán, hogy augusztus 12-én százhatvanegy tűzoltó-egyesület ezerkétszázkilenc képviselője érkezett be Brassóba, majd másnap végigmasíroztak a városon át a tornacsarnokba, ahol a brassói tűzoltó-egyesület új zászlajának felavatási ünnepségén „Nussbacher Károly lelkész németül, Moór Gyula főesperes magyarul(!) mondott beszédet.”⁶²

Egy év múltán, pontosan a honfoglalás milleniumi ünnepségének közegére kiélezetten robban be egy ilyen, meglehetősen nyugtalanító hír:

„Brassóváros képviselőtestületének azon határozata ellen, melylyel(!) kimondotta, hogy a város hivatalos neve »Kronstadt« legyen, Moór Gyula főesperes és Zakarias János ügyvéd városi képviselő felebbeztek(!) és így a kérdés a törvényhatósági bizottság elé kerül. A főlebbezés(!) utal a határozat hozatala körül fölmerült szabálytalanságokra és az 1868. évi 44. tc. 1 §-ra, melynek azon rendelkezésével, hogy az állam hivatalos nyelve a magyar és az abból vonható következtetésekkel ellenkezik az, hogy a magyar állam területén német hivatalos nevet adjanak valamely városnak. Utal e főlebbezés arra is, hogy »Brassó« régibb elnevezés, mint »Kronstadt«.”⁶³

Nem tudjuk, vajon az előbbi történet következmény-láncolatáról van-e szó, de két év múltán értesülünk egy újabb kiprovokált konfliktushelyzetről és annak pillanatnyi megoldódásáról. Eszerint „A brassói magyarság fáklamenetet rendezett Moór Gyula evangélikus esperes, a Nemzeti Szövetség elnöke tiszteletére, hogy tüntessen mellette, mert utóbbi napokban a magyarságtól távol álló egyének hajszát indítottak ellene. A fáklásmenetben több ezren vettek részt.”⁶⁴ – majd közel egy újabb évtized múltán születik hír arról, hogy „a nemzeti munkapárt országos körébe” újabban belépett Moór Gyula főesperes.⁶⁵

Mind e közben a lelkész Moór Gyula – aki, mint láttuk, saját gyülekezetének papja, tizenöt kollégájának s iskolaügyi és egyéb teendőik nem csekély létszámot kitevő beosztottjának és bizottsági közreműködőjének a főesperesi előljárója, és az eddig is látott, nem szünő acsarkodásoknak egyszerre a célpontja és védő pajzsa, bizonyóra példás családi/családapai létén túl esetleg roppant fáradtsággal esetleg még összekuporgatható szabadidejében ráadásul – irodalmilag is felettebb tevékeny: röpiratot ír,⁶⁶ egyháza egyik kiváló literátusaként saját beszámolóiban és zsinati munkásságban egyaránt jeleskedik,⁶⁷ egyháztörténeti értékű, számukra alapozó fontosságú kanonikus forrást

⁶² Az országos tűzoltó-szövetség vándorgyűlése. *Vasárnapi Újság*, 1899/34. 572.

⁶³ A helységnevek magyarsága ellen. *Pesti Hírlap*, 1900. szeptember 18.

⁶⁴ (Tüntetés egy esperes mellett.) *Pesti Hírlap*, 1902. július 6. 10.

⁶⁵ Belépések a munkapártba. *Pesti Hírlap*, 1910. május 1. 5.

⁶⁶ Moór Gyula: *Az apáczai tévelygés. Válasz a «Székely kitelepítés» című röpiratra*. Brassó, Alexi könyvnyomdája, 1888.) 74. [Erről egyébként a *Magyar Könyvszemle*, 1888. 50. tudósít.]

⁶⁷ Pl. Moór Gyula: *A brassói ág. h. ev. magyar egyházmegye 1890. július 1-től 1891. július 1-ig terjedő életről főesperesi évi jelentés*. Brassó, Alexi nyomdája, 1891. 11. [Ez hazai gyűjteményeinkben ismeretlen nyomtatvány, de a *Magyar Könyvszemle*, 1891. 63. tudósít róla]. A Magyar Evangélikus Digitális Tár –

fordít,⁶⁸ sőt legszűkebb választott hona sajtójában is kezdeményező, sőt a mindennapokban is vezető szerepet vállal.⁶⁹ Tehetne-e ember egyáltalán még többet a közért?

Brassót az első világháború egyik szomorú eseményeként megszállták a román csapatok. A román megszállás 1916. augusztus 16-tól október 4-ig tartott. Családi emlékezet ugyan nem tudott megosztani velem ilyen emléket, de egy másik tanuskodás arról tudósít, hogy ekkor boldog-boldogtalan Brassó elhagyására kényszerült, s nevesítve, a Moór-házaspár is ezek közt, pontosabban – a süllyedő hajó kapitányi státusához híven – ezek egyik utolsója volt. Ti. egy katonaként besorozott újságíró meséli el éppen korai halála előtt megjelent riportkönyvében,⁷⁰ hogy

„Hétfőn reggeli hatkor indul az első menekülővonat, és a következő 36 órában szakadatlanul robognak a Kolozsvár felé futó kocsik. A vasúti személyzet éjjel-nappal robotol. A város hétfőn kiürül, és a Brassóban maradt magyarok, mintegy félezren, felkeresik Moór evangélikus főesperest és dr. Papp főrabbit, és a kezeikbe teszik további sorsukat. A hétfő éjszaka is elmúlik, és Brassó áll. A nyolcvankettesek egy tapodtat sem tágítanak. Kedden délután egy utolsó menekülővonat indul. Ezen futnak: Moór Gyula főesperes, dr. Papp Lajos főrabbi [...], a visszamaradt magyarok egy része és az utolsó vasutasok.”

Ez magyarázhatja, hogy valaki – barát-e? vagy a papi hivatásból adódó kapcsolat? – éppen napilapban keresteti a zűrzavar ismeretlenségében leledző Moór Gyula lelkész.⁷¹

Utolsó – és drámai, egész életvállalkozásának egyszerre sziszifuszi sikerét és kényserű végső elbukását jelzi – az a hír, miszerint 1920 tavaszán, mint az új román uralomban elárvult, következőképpen bármiféle anyagi tehetőség, pénzügyi forrás

<http://medit.lutheran.hu/> – a korabeli hivatalos kiadványok tömegében mutat fel Moór-közreműködést legkülönbözőbb, így például jegyzőkönyvvezetői, beszámolóí minőségekben egyaránt.

⁶⁸ Az Erdélyi Múzeum-Egylet Könyvtára valahai állományának 114.144. sz. tételeként a kolozsvári egyetemi könyvtárba utóbb átkerült mű katalóguscédulája – <http://www.bcucuj.ro/re/catalogold/cv/pdf/m/oo-moz/Moor-Moore.pdf> – ennyit mond csupán: „LUTHER Márton: *Kis kité.* Fordította Moór Gyula”; hazai vagy erdélyi katalógusokban azonban ilyen művel nem találkoztam.

⁶⁹ Töredékes, mégis legbeszédesebb híradások ennyit mondanak: *Magyar Könyvszemle*, 1898.; 1899.; 1900. Melléklet, 2. híre szerint „*Brassói Lapok* [Brassó] szerk. dr. Vájna Gábor; laptulajd. Moór Gyula és Trattner Henrik; nyomt. a »Brassói Lapok« nyomdájában (Trattner H. és társai) IV. évf. Ára 10 frt.”, illetőleg *Magyar Könyvszemle*, 1906. Melléklet, 4. adata szerint pedig „*Brassói Lapok* [Brassó] fel. szerk. Moór Gyula; segédszerk. Szántó Imre; kiadó és nyomt. a »Brassói Lapok« kvny. XII. évf. Ára 20 korona.” Az ímént hivatkozott kolozsvári egyetemi könyvtári régi katalóguskártyák – <http://www.bcucuj.ro/re/catalogold/cv/pdf/m/oo-moz/Moor-Moore.pdf> – szerint felelős szerkesztői munkájának és felelősségének vállalása tovább folytatódott – legalábbis az alábbi tételekben: *Brassói lapok*, IX. kötet. 1903. 179. szám és 279. szám, valamint XI. kötet. 1905. 79. számtól XII. kötet. 1906. végéig.

⁷⁰ PILISI Lajos: *A megrohant és felszabadított Erdély*. Budapest, Athenaeum, 1916. Idézi mint »Brassói kalendárium« [*Romániai Magyar Szó*, 1996] <https://sites.google.com/site/azidoharcokatujraz/home/erdely-koeruel/a-megrohant-es-felszabadított-erdely>. Pilisi Lajos (1878–1918), színész, majd újságíró s lapszerkesztő; vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Pilisi_Lajos.

⁷¹ A *Pesti Napló*, 1916. szeptember 6. hasábjain jelenik meg a hirdetés, miszerint „Dr. Horváth Dezső ezredorvos (Budapest, Központi szálló 28. sz. szoba) keresi Moór Gyula brassói ev. lelkész.”

nélkül maradó ténylegesen szórványegyház, ugyancsak Moór Gyulának kell majd kezdeményező szerepet vállalnia abban, hogy egyháza a Szász Országos Egyházhoz visszacsatlakozhassék, abban a reményben, hogy újra megkapaszkodhatnak elárvulttá lett földjükön, ebben a számukra riasztó ürré lett politikai térségben.⁷²

*

Arról már nincsen tudomásunk, vajon ha rögvest visszatért Moór Gyula főesperes Brassóba, amint csak tehetett, és hitvesével ott folytatta életét és munkásságát haláláig – hiszen mindkettőjüket ott temették el –, szeretett fiuk és lányaik – a két háború közt ilyen szempontból nehéz körülmények között – tudták-e látogatni, s tényleg látogatták-e őket? Legalább a szülők gyászszertartásán ismét családilag együtt lehettek-e?

Mindazonáltal drámainak érzem a családban már a fogantatást megelőzően jelen volt küzdést, ami a későbbi jogbölcselel egész életében bizonyosan meghatározó nyomot hagyott. De hogy milyent, és hogy ez milyen irányban készítette egy szakadatlanul tevékeny életút folytatására vagy éppen a sziszifuszi mindennapok vég nélküli egymásra következésének nyomasztó emlékeitől való szabadulásra a jogbölcselel Moór Gyulát, már nem tudhatjuk. Vajon ez vált-e vérévé? Vagy a naponta újra megharcolandónak a reménytelenségével szemben keresett volna-e esetleg nyugodtabb (bár megalakuvást nem ismerő) beérkezést?

Magyarország szovjet megszállása után, a megfáradt és bizonyára már betegségétől is gyötört Moór Gyula, az ünnepelt jogfilozófus és mindenben aktivitást és felelősséget egyaránt vállaló státusférfit főnix-madárként erőt nyérése és majdnem reménytelen küzdelme mindenesetre édesapja nyomdokába történő, szinte önpusztítással felérő lépést sejtet, a cselekvő hazafiság beteljesedését.

A feltett kérdés bizonyára nyitott is marad, legalábbis a filológiai bizonyítható tények tükrében. Am ha válasz nincs is, csakis öröm lehet a részünk – legalábbis magamban, a magam számára –, hogy a jogfilozófus Moór Gyula életének napisajtóból fellelhető nyomai után búvárkodva egyáltalán rábukkantam az apai örökségre, annak bizonyára a fiút is egész életében állásfoglalásra készítő keménységére, áldozatvállalására, és mindebben a fáradhatatlan munkásság éthoszára.

⁷² ORBÁN I. m. 826. Az egész történehez ld. még a jogfilozófus Moór Gyula kortársától (1887–1978), előbb hosszúfalui lelkipásztortól, majd feltehetően a főesperes Moór Gyula utódjától, összefoglaló műként NIKODÉMUSZ Károly: *A brassói magyar ág. h. ev. egyházmegye megalakulásának története. Az egyházmegye 40 éves örömnépe alkalmából*. Cluj, Concordia Ny., 1928. 14. Mai feldolgozásban pedig *Evangélikus egyházunk a második és harmadik évezred határkövénél*. Kolozsvár, Kolozsvári Evangélikus Püspökség, 1999. 267.

